

Растко АРАШКОВ*

Слободан Јовановић, *Поруке и путокази*
(прир. Јовица Тркуља), Catena mundi, Београд 2020, 543.

Књига „Поруке и путокази“ Слободана Јовановића једна је од најзначајнијих књига нашег политичког, али и друштвеног живота у емиграцији после Другог светског рата. Ова књига се претежно састоји из прилога, есеја и других текстова Слободана Јовановића у листу „Порука“, али и од текстова његових сарадника у истом листу, текстова посвећених осамдесетогодишњици од рођења Слободана Јовановића и текстова посвећених његовом лику и делу уопште. На самом крају књиге налази се комплетна библиографија Слободана Јовановића која је врло детаљна, те због тога и врло значајна.

После Другог светског рата Слободан Јовановић је живео у Лондону, где је наставио своје списатељске и публицистичке активности. Био је један од најзначајнијих учесника у јавном животу југословенске емиграције и сарадник бројних емигрантских листова. На његову иницијативу августа 1945. године основан је Југословенски народни одбор, с циљем да делује као главни орган југословенске емиграције. Након пет година, припадници овог одбора дошли су на идеју да покрену лист „Порука“, који је излазио у Лондону од 1950. до 1959. године као гласило Југословенског одбора. Аутори текстова, есеја и осталих прилога у овом листу били су угледни политичари, академици, правници и професори универзитета из послератне југословенске емиграције. „Порука“ је бележила све релевантне активности у раду Југословенског народног одбора и догађаје из живота припадника југословенске емиграције, а објављени текстови представљали су брану и главни начин одбране против тоталитарних режима у Ев-

* Студент прве године основних студија Правног факултета Универзитета у Београду, araskovrastko@gmail.com

ропи. Као оснивач и сарадник листа „Порука“, Слободан Јовановић је у периоду од 1950. до 1958. објавио шездесетак прилога. У сваком броју писао је текстове који представљају његово сведочење о најзначајнијим догађајима у Југославији и свету у првим деценијама после Другог светског рата. Аутор је сам бирао теме о којима је желео да пише и оне су потврда самосвојног животног искуства и начелног опредељења. Главна теза његове анализе је немогућност конституисања демократске правне државе и владавине права у Федеративној народној републици Југославији. Јовановић је овим текстовима понудио теме за дијалог о судбоносним изазовима и проблемима који су стајали пред тадашњом Југославијом, југословенском емиграцијом и светском јавношћу. У тим текстовима он је истакао своје ставове који су се односили на западне демократије и њихове либералне вредности.

Први део књиге представља главне текстове и есеје у којима се огледа Јовановићева политичка мисао у својој најзрелијој фази. Текстови обухватају период од почетка педесетих година и прате кључне трансформације југословенског политичког система, односно развој комунистичке државе, њене институционалне облике и идеолошке промене. Битно је напоменути да све текстове Слободан Јовановић пише без острашћености и без осветничког тона. Текстови су критички, јасни и представљају његове уверљиве ставове против комунистичког уређења у Југославији. У књизи се налази прегршт текстова и есеја, па бисмо овде издвојили неке које сматрамо најзначајнијим. У тексту „Титоизам“, Јовановић анализира специфичан облик југословенског комунизма који се, након сукоба са Информбироом, формално дистанцира од совјетског модела, али задржава основне карактеристике једнопартијског система и централизоване политичке контроле. Он титоизам посматра као адаптивну идеолошку форму која мења спољашње обележје, али не и суштину власти. У тексту „Нови југословенски устав“, уставне промене се тумаче као институционализација већ постојеће политичке реалности, при чему устав има функцију легитимације власти, а не ограничења њене моћи. Сличан приступ присутан је и у анализи „Новог нацрта закона о универзитетима“, где се показује да се образовни систем ставља под директну идеолошку контролу, чиме се укида аутономија научног рада. Од посебног значаја су текстови „Титова демократија“ и „Крај Титове демократије“, у којима се критички разматра концепт социјалистичке демократије. Јовановић показује да се ради о систему у коме институције демократског типа постоје формално, али без стварне политичке конкуренције и слободног избора, те да се демократија своди на политичку форму без садржаја. У анализи

односа између Тита и Совјетског Савеза, као и у тексту о југословенској револуцији, Јовановић указује на континуитет комунистичког пројекта, упркос спољнополитичким разликама након 1948. године. Сукоб са Москвом тумачи се пре као политичка и стратешка разлика него као суштински идеолошки раскол. У тексту који се бави америчким проучавањима тоталитаризма, аутор се осврће на западне интерпретације комунистичких режима, указујући на настојање да се тоталитаризам објасни као општи политички модел XX века. Овде Јовановић уочава значај компаративне политичке анализе, али истовремено задржава критички однос према поједностављеним теоријским моделима.

Други део књиге има изразито документарни карактер и обухвата текстове, писма и обраћања упућена различитим међународним институцијама, владама и јавности у периоду од 1945. до 1958. године. Ови текстови сведоче о активном политичком деловању југословенске емиграције и њеном настојању да утиче на међународно разумевање ситуације у Југославији. Укупно посматрано, ови документи показују континуирану забринутост по питању легитимитета новог политичког поретка у Југославији, као и настојање да се питање послератног уређења државе интернационализује. Текст „Трагедија Југославије“ један је од најзначајнијих у овом делу. У њему се истиче да је након 1945. године дошло до радикалног прекида са предратним правним и политичким поретком, што се тумачи као историјски дисконтинуитет у развоју државности. Југославија се посматра као држава у којој је револуција заменила континуирано стварање демократског парламентаризма, а политички поредак заснован на грађанским институцијама замењен партијском влашћу. У тексту „О Маршаловом плану“ анализира се западна економска стратегија обнове Европе након рата. Југославија се у том контексту посматра као специфичан случај државе која се постепено приближава Западу, али без јасног напуштања комунистичког модела. Посебно се наглашава сложеност њеног међународног положаја у условима Хладног рата. Текст „Сукоб Москве и Тита“ представља анализу Информбиро кризе, при чему се наглашава да су разлози сукоба пре свега политичке природе, док идеолошки оквир остаје у основи непромењен. Овај догађај се тумачи као кључна прекретница у позиционирању Југославије унутар источног блока и у међународним односима.

Трећи и четврти део књиге обухватају текстове различитих аутора који пишу о личности и делу Слободана Јовановића. Ови прилози имају меморијални, али и аналитички карактер, јер настоје да сагледају његов допринос српској правној и политичкој мисли. У овим текстовима Јовановић се представља као једна од кључних

фигура српске интелектуалне историје, чије дело превазилази оквире емиграције и има шири значај за разумевање политичке традиције. Посебно се истиче његов допринос историографији, правној теорији и анализи државних институција. Ови делови књиге, иако разнолики по стилу и приступу, заједнички доприносе формирању целовите слике о Јовановићу као научнику, мислиоцу и политичком аналитичару, али и као симболу интелектуалног отпора у емиграцији.

Књига „Поруке и путокази“ представља изузетно значајан документ политичке и интелектуалне историје југословенске емиграције у другој половини XX века. Она обједињује аналитичке текстове, политичке есеје и документарну грађу у јединствену целину која омогућава систематско сагледавање развоја југословенског комунистичког система из перспективе критичке интелектуалне дистанце. Ово издање истовремено доприноси потпунијем разумевању послератне судбине Слободана Јовановића и српске емиграције, али и борби против дуготрајне маргинализације његовог емигрантског стваралаштва у српској историји, књижевности, али и у целокупној култури уопште.

Рад приспео / Paper received: 16. 4. 2026.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 5. 5. 2026.